

John Duns Scotus'un Kategoriler Konusuna Yaklaşımı

 MEHMET AYDIN ^a

Öz: Kategoriler meselesi Aristoteles'ten beri tartışma konusu olmuştur. Mantık ve felsefe tarihi akışı içerisinde kategorilerin doğasına ilişkin tartışma sürekli olarak kendisini yenilemiştir. Bu çalışmanın konusu Aristoteles'in kategorilerinin tutarlı bir biçimde okumasını sağlayan John Duns Scotus'un (1266-1308) kategoriler hakkındaki görüşleridir. Çalışmada Aristoteles'in sıkı bir takipçisi olan Duns Scotus'un kategoriler konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda Scotus'un mantığa ve ikinci niyetlere yaklaşımının, Aristoteles düşüncesinden nasıl etkilendiği genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: John Duns Scotus, Aristoteles, kategoriler, mantık, felsefe tarihi.

^a İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
maydn7857@gmail.com.tr

John Duns Scotus' Approach to Categories

Abstract: The issue of categories has been a subject of debate since Aristotle. Throughout the history of logic and philosophy, the debate on the nature of categories has constantly renewed itself. The subject of this study is John Duns Scotus' (1266-1308) views on categories, which provide a coherent reading of Aristotle's categories. This study gives the views of Duns Scotus, a strict follower of Aristotle, on categories. In this context, a general evaluation of how Scotus' approach to logic and second intentions is influenced by Aristotelian thought is made.

Keywords: John Duns Scotus, Aristotle, categories, logic, history of philosophy.

1. John Duns Scotus'a Kadar Kategoriler

“Kategori” terimi, varlığın yahut bir konuya yüklenen yüklem-in çeşitli sınıflarıdır. En geniş anlamıyla alınırsa kategorilerin sayısı sınırsızdır. Fakat felsefede daima belli sayıda kategoriden bahsedilir. Bunlar temel yüklemeler, daha doğrusu temel kavramlardır.”¹ Bu bağlamda kategoriler kavram nosyonunda en genel kavramlar olarak mantığın konusunu teşkil ederken; varlığın en genel nitelikleri ve cinsleri olması da ontoloji ve metafiziğin konusu olma bakımından gündem oluşturur. Kategoriler varlıkla ilgili olduğunda, metafiziğin, zihin tarafından kavranmış fikirler olarak ele alındığında psikolojinin, kapsamlarına giren terimleri içermesi bağlamında da dilbilimin konusu olurlar.²

Aristoteles kategori terimini, “bir şeyi başka bir şey hakkında tasdik etmek” veya “bir şeyin bir şeye yüklenmesi” anlamında, mantıksal-felsefi bir bağlamda ifade edilmiştir. Onun kategori anlayışı bu yüzden özne-yüklem formuyla yandan ilişkilidir. Kategoriler, her şeyden önce yüklem türleridirler. Farklı yüklem türleri olarak kategoriler bir öznenin farklı var olma tarzlarını açığa vurur. Her kategori için kendisine karşılık gelen bir varlık türü bulunduğundan, kategoriler aynı zamanda varlık türleri olarak görülürler.³

Kategori terimi, Aristoteles'e göre yüklemi gösterir. Aristoteles'in hiçbir bağlantı bildirmeyen ifadeler olarak dile getirdiği ve ifadelerin incelenmesinden çıkardığı kategoriler, töz, nitelik, nicelik, ilişki, yer, zaman, konum, durum, etki ve edilgi olmak üzere on tane olarak belirlenmiştir.⁴ Aristoteles'e göre, varlığa yüklenen en genel öznitelikler olarak değerlendirilen kategoriler sayesinde var olan hakkında konuşabilmek ve onun hakkında hüküm ver-

¹ Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Divan Kitap, İstanbul, 18. Baskı, s.44.

² Kahveci, Kutsi, “Kategoriler, Yüklemeler, Tanımlar Oluşturma,” *Klasik Mantık* içinde, ed. Hüseyin Subhi Erdem, Lisans yayıncılık, İstanbul, 1. baskı, 2016, s.86.

³ Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 917-918.

⁴ Aristoteles, *Kategoriyalar*, çev. H. R. Atademir, İstanbul 1995, s. 6; Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İzmir 1985, s. 258.

mek mümkün hale gelebilmektedir. Kategoriler sayesinde varlıklar sınıflanabilmektedir. Bu yüzden kategoriler varlığın cins ve türlerini incelememize imkân veren yüklemeler, sıfatlar, öznitelikler olarak tanımlanabilmektedir.⁵

Aristoteles sonrası dönemlerde kategorilerin varlığa mı yoksa düşünceye mi ait olduğu tartışması olmuştur. Ortaçağ ve İslam filozofları tarafından kategoriler bazen dilin genel şekilleri bazen de varlığın en umumi görünüşleri olarak görülmüştür.⁶ Ancak Aristoteles sonrası filozofların çoğu kategorileri genellikle mantık ilminin bir konusu olarak ele almaktadırlar.⁷

Farabi (870-950) ve Gazali (1058-1111) gibi bazı İslam filozofları kategorileri Aristoteles gibi mantık konuları içinde ele alarak, onları mevcut varlıkların cinsleri olarak kabul etmişlerdir.⁸ Özellikle Farabi kategoriler konusunda sıkı bir Aristotelesçi takipçisi olarak bilinir. Farabi *Kitabu'l- Makulat* adlı çalışmasında kategorileri ele almıştır. O, makulat ve kategoriler terimini aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Tümel töz (*külliyü'l cevher*) ve tümel ilineğin (*külliyü'l araz*) ardından tikel töz'ün (*şahsu'l cevher*) ve tikel ilineğin (*şahsu'l araz*) ayrımını yapmış ve kategorilerin tarifinde bulunmuştur. Farabi kategorileri: Töz (*cevher*), nicelik (*kemiyet*), nitelik (*keyfiyet*), görelilik (*izafiyet*), zaman (*meta*), mekân (*eyne*), durum (*vaz*), sahip olma (*lehu*), etki (*en yefale*), edilgi (*en yenfeile*) olarak sıralamıştır.⁹

İbn-i Sina (980-1037) ise kavram bilgisini veren tanım ve betimi göz önüne alarak Aristoteles'in mantıktaki kategoriler görüşünü eleştirmiştir. O, geleneğe uyarak, *Eş-Şifa'nın* "el-Makûlat" bölümünde kategorileri bütün yönleriyle ele almakla birlikte bunları

⁵ Gündoğan, Ali Osman, *Felsefeye Giriş*, Dem Yayınevi, 2010, s.39.

⁶ Ülken, Hilmi Ziya, *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1972, s.17.

⁷ Altunya Hülya, Yeşil Mustafa, *Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri*, Beytulhikme An International Journal of Philosophy Volume 6 Issue 2 December, 2016, Research Article, s.96.

⁸ Çapak, İbrahim, *Klasik Mantıkta Kategoriler Teorisi*, Felsefe Dünyası, 2004/2, Sayı 40, s. 109.

⁹ Farabi, *Kitabu'l Makulat*, tah. Refik Acem, Beyrut, 1986, s. 89. Ayrıca bkz:

incelemenin mantığın alanına girmediğini söylemiştir. Ona göre kategorilerin bize kavramı veren tanımlama ve betimleme işleminde herhangi bir katkısı olmadığı gibi bazı durumlarda da zararı olduğunu belirtmiştir. Dahası bunları bilmek mantık sanatı bir yana herhangi bir bilimde bile fayda sağlamadığına dikkat çekmiştir.¹⁰ Ancak yine de İbn-i Sina mantıkta tanım teorisine açıklık getirirken kaleme almış olduğu *el- Necat* adlı eserinde kategorilerden bahsetmiştir.¹¹

Sühreverdi (1154-1191) de İbn Sina sonrası uygulamayı esas alarak kategorileri mantığın inceleme alanı dışında değerlendirmiş, eserlerinin mantık bölümlerinde bu konuya yer vermemiştir. O, kategorileri ilahiyat, yani metafizik bahisleri içerisinde değerlendirmiştir. Sühreverdi eserlerinde kimi zaman geleneksel olarak kabul edilen on kategoriye genel geçer tanımlarıyla ele almış daha sonra kendi yaklaşımını ortaya koymuş bazen de sadece kısaca kendi düşüncelerini özetlemiştir.¹²

Stoalılar ise kategoriler konusunda daha genel kavramlarla ilgilenmişlerdir. Onlar kategoriler öğretisiyle ilk nominalistik ontolojinin temelini atmışlardır. Stoalılara göre genel kavramların bir varlığı yoktur; bunlar sadece zihinde yer alırlar. Stoalılar için bütün kategorilerin üzerinde yer alan, onlardan daha yüksek bir cins (kategori) vardır. Bu anlamda Stoalılar genellikle dört çeşit genel cins (*general genus/kategori*) kabul etmişlerdir. Bunlar şöyle sıralanabilir: 1. Asıl neden (*Substratum*) 2. Nitelik (*Quality*) 3. Durum (*State*), 4. Durumlar arası bağlantı (*Relation between states*)¹³. Yine yeni Eflâtuncular (başında Plotinus olmak üzere) kategorileri duyuya ve akla ait diye ikiye ayırmışlardır.¹⁴

Uzun bir süre kategorilerin doğasına ilişkin tartışma, Aristoteles'in "Kategoriler" olarak bilinen eserinin doğru yorumlanması

¹⁰ Alper, Ömer Mahir, *İbn-i Sina*, İsam Yayınevi, İstanbul, 2010, s.59.

¹¹ Bakınız: İbn-i Sina, *el- Necat*, çev. Kübra Şenel, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2012.

¹² Kömürcü, Kamil, "Şihâbüddin Sühreverdî'nin Kategoriler Konusuna Yaklaşımı", *Mantık Araştırmaları Dergisi* 1 (2019): 104-117

¹³ Dürüşken, Çiğdem, "Stoa Mantığı", *Felsefe Arkivi*, Sayı 28, İstanbul, 1991, s. 297.

¹⁴ Ülken, Hilmi Ziya, *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1972, s.18.

tartışması şeklini almıştır. Bu çalışmada, Aristoteles'in risalesinin on üçüncü yüzyılın sonunda bazı filozoflar tarafından sunulan mantıksal yorumu üzerinde durulmuştur. O zamana kadar, Aristoteles yorumcuları, mantığın – metafiziğin nesnesi olarak görülen dünyanın nasıl olduğunu incelemesinden çok, bizim dünyayı anlama biçimimizle ilgilenen bilim olduğu görüşünü geliştirmişlerdi. Bu düşünürler ayrıca mantığın, ikinci niyetler olarak adlandırılan özel, ikinci dereceden nesnelerle ilgilendiğini ileri sürdürmüşlerdi.¹⁵ İşte bu anlamda çalışmamızın da ana odak noktası olan ve Aristoteles'in kategoriler'ini tutarlı bir okumasını sağlayan John Duns Scotus'un (1265/66-1308) görüşleri hakkındadır.

Kategori meselesi Aristoteles ve Orta Çağ'dan sonra da felsefenin konusu olmuştur. Örneğin Kant ve sonrasında yirminci yüzyılda ontolojiyi bir kategoriler bilimi olarak anlayan N. Hartmann'ın ontolojisinde de kategori temel tartışma ve belirleyici nosyon durumundadır. Hartmann, bilgiye ontolojik olarak bakarken, bilginin aposteriori formunun yanında apriori formunu da bahis konusu eder. Bu bahiste o, Kantçı yaklaşımı irdeleyip, "bilgi, bilgi oluşumu ile nesnenin uyuşması sonucu meydana gelmektedir" der. Uyuşmama ise yanlıgıdır. O halde a apriori bilgide söz konusu olan, öznenin tasarımı "oluştururken" kullandığı kategoriler ile nesnenin üzerlerinde kurulduğu kategorilerin aynı kategoriler olmasıdır. Buna göre Kant, deneyin kategorilerinin aynı zamanda nesnenin de kategorileri olması gereğini dile getirir. Burada Kant açısından zaman ve mekân kavramları ile nesnenin kavranmasını sağlayan kategorik durum arasında bir özdeşlik durumu oluşmaktadır. Bu özdeşliğin değerlendirilmesinde Hartmann, bütünüyle bu fikre katılmasa da kısmen bu temel özdeşlik tezinin doğru olduğunu söyler. Zira o, "eğer tüm nesne kategorileri, aynı zamanda bilgi kategorileri olsaydı, bu durumda bilinmeyecek hiçbir şey kalmazdı" der. Bu ise bütün nesne alanlarında karşımıza çıkan, bazı aşılması olanaksız bilme sınırlarının olması fenomeniyile çelişmektedir. Kısaca, nesnedeki bilinebilirlik sınırı, kategorilerin

¹⁵ Pini, Georgio, *Categories and Logic in Duns Scotus An Interpretation of Aristotle's Categories in the Late Thirteenth Century*, eiden ; Boston ; Köln :Brill, 2002, s. 1.

özdeşliğinin sınırı tarafından çizilmektedir. Ama bunun kategorilerin kendi bilinebilirliğiyle hiçbir ilişkisi yoktur.¹⁶ Bu çalışmanın sınırları içerisinde bütün bu kategori görüşlerini detaylı bir şekilde ele almak mümkün gözükmemektedir. Bizler ise çalışmamızı elde ettiğimiz veriler ışığında Duns Scotus'un kategoriler hakkındaki görüşleri ile sınırlı tuttuk. Araştırmamızın, özellikle kategoriler başlığı altında kapsamlı bir çalışmaya katkı sağlayabilir ümidini taşımaktayız.

2. John Duns Scotus'un Kategoriler Konusuna Yaklaşımı

Duns Scotus, Thomas Aquinas birlikte belki de Ortaçağ ilahiyatçılarının en büyük filozoflardan birisi sayılır. O, ölümünden sonraki yüzyıllarda en çok ilgi uyandıran kişidir. Ama hayatı hakkında birkaç gerçeklik dışında hiçbir şey bilinmemektedir.¹⁷ Çağdaşları Scotus'un felsefi ve metafizik konuları son derece eleştirel bir tavırla ele aldığını belirtmişlerdir. O, metafiziğe ilişkin görüşlerini, bağlı olduğu Fransisken tarikatının temel anlayışı doğrultusunda yeniden dizgeleştirmeye çalışmıştır. Felsefi yapının en önemli bölümü Aristoteles'in Mantık'ı, Fizik'i ve Metafizik 'ı ile ilgili incelemeleri ve yorumları olmuştur.¹⁸ Scotus'a göre Aristoteles bilgelerin en büyüğüdür, bununla birlikte Skolastiklerin kabul ettiği gibi kuşatılmaz değildir. Aslında Scotus, Aristoteles'i seleflerinden daha iyi tanımakta ve anlamaktadır.¹⁹

Duns Scotus'ta Aristoteles gibi mantık'ı metafizikten bağımsız ele almamıştır. Hem bir filozof hem de metafizikçi olan Scotus'un mantık anlayışı büyük ölçüde metafiziğiyle bağlantılıdır. Ona göre mantık da metafizik de genel olarak varlıkla ilgilidir. Ancak metafizik varlık olarak varlıkla, varlığın genel koşulları ve şey olma ile ilgilendiği halde, mantık için böyle bir durum söz konusu değildir. Mantığın ve metafiziğin ilgi alanlarına ilişkin Scotus, kavramsal

¹⁶ Hartmann, Nicolai, *Ontolojinin Işığında Bilgi*, çev. Harun Tepe, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1998, s.25.

¹⁷ Cross, Richard, *Great Medieval Thinkers Duns Scotus*, New York Oxford University Press, 1999, s. 3-4.

¹⁸ Çotuksöken- Babür, *Ortaçağda Felsefe*, s.307.

¹⁹ Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi*, s. 292.

varlık ya da akıl varlığı (esse rationis) ile gerçeklik kazanmış varlık ya da doğal varlık (esse naturae) olarak ayırır. Mantıkçının problem konusu yaptığı varlık gerçekten, edimsel olarak var olan şeyler değildir; o, zihinsel varlıklarla, kavramlarla uğraşır. Bu kavramlar da tek tek şeylerin kavranmasını sağlayan cins, tür gibi zihin kavramlarıdır.²⁰ Scotus'un mantık sahasında üzerinde durduğu diğer bir konu ise kategorilerdir.

Skolastik metafiziğe bağlı olan Scotus, varlığı töz ve ilinek kavramlarıyla düşünür. Misal bir insan bir töz olarak var olur, ancak gördüğümüz bir renk ya da biçim bir ilinektir ve ancak bir töze dayanarak var olabilir. Bu anlayışta varlık hem tözün hem de ilineğin aynı bakımından niteliği olamaz. Başka bir deyişle varlık en başta Tanrı'yı, ikincil olarak ise yaratılanları niteler. Scotus'a gelinceye kadar Tanrı ile yaratılanlar arasındaki ilişki bir benzeşim (analogy) ilişkisi olarak görülmüştür. Yani varlık bir anlamda Tanrı'ya, yaratılanlar ise bununla ilişkili ve bundan türetilmiş bir anlamda atfedilir.²¹ Bu minvalde Scotus, kategorilerden söz ederken ilkin varlığın en nihai küçük birimi sayılabilecek maddeyi tanımlamak ile işe koyulur. Scotus'a göre tam olarak on kategori vardır. Bunlardır; Töz, Nicelik, Nitelik, İlişki, Eylem, Tutku, Yer, Zaman, Konum ve Durumdur.²²

Töz (Substance): Scotus'a göre kategorilerin ilk ve en önemlisi töz'dür. Töz, bağımsız bir varoluşa sahip olduğu için en sağlam anlamda varlıktır: yani başka bir şeyde var olmayan şeydir. Arz adı verilen diğer dokuz kategoriden herhangi birinde yer alan varlıklar, tözde bulunur. Bu bağlamda Scotus, sonsuz varlığın on kategoriye bölünmesinin yeterli olduğunu, yani tam olarak bu on kategorinin olması ve başka hiçbir kategorinin olmaması gerektiğini savunur. Scotus'a göre on kategorinin üzerinde daha yüksek

²⁰ Çotuksöken- Babür, *Ortaçağda Felsefe*, s.308.

²¹ Göksel, Nil, *Heidegger Düşüncesinde Duns Scotus Mirası*, İnternet erişim. 05.04.2023.

²² Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, Cambridge University Press, 2003 s.28. Ayrıca Scotus'un kategoriler hakkındaki görüşleri için bkz. *The Fathers of the Church Mediaeval Continuation John Duns Scotus Questions on Aristotle's Categories*, Translated by Lloyd A. Newton, Volume 15, The Catholic University of America Press, Washington, 2014.

bir cins olmadığından, her bir kategorinin doğasını açığa kavuşturmanın tek yolu onu diğerinden bağımsız olarak ele almak ve tanımlayıcı özelliklerinin ne olduğunu görmek, yani özlerin kendilerine bakmaktır.²³ Bu bağlamda Scotus şu üç nitelik üzerinden töz kavramını açıklar:

1. Kendi başına var olan
2. Bir olan ya da bireyselliği ile bilinen
3. Tekrarı olmayan

Yukarıda bahsi geçen tözün üç niteliği hakkında şunlar söylenebilir. Scotus'a göre töz bağımsız olarak var olma kapasitesine sahip nesnelerin varlığıdır. Töz, yüklelemenin temelinde öznel olan kendine yeten nesnelere karşılık gelir. Dolayısıyla tözler kendiliğinden var olan varlıklardır. Scotus'un dikkat çektiği diğer bir husus tözün bu üç niteliği ilahi varlık için de geçerli olmasıdır. Ancak ona göre ilk iki nitelik tam olarak ilahi olan öze aittir. Bu ilk iki özellik ilahi öze sahip bir varlık için söz konusudur. Üçüncü özellik ise mutlak ilahi özden farklı olan ve ilişkisel bir durumu bulunan varlıklara karşılık gelmektedir.²⁴

Nicelik (Quantity): Kategoriler konusunda Aristoteles'e benzer açıklamalarda bulunan Scotus niceliğin iki anlamı olduğunu söyler. Birincisi sayılar ikincisi ise zaman, geometrik şekiller ve yerler gibi özelliklerinden bahseder. Scotus'a göre nicelik hakkındaki bu iddialar varlığa üniter bir karakter kazandırmak için yeterlidir. Herhangi bir niceliğin "daha fazla" ve "daha az" olarak tahmin edilebilirliği niceliklerin bir özelliği, hatta gerekli bir özelliği olabilir, ancak tanımlayıcı bir özellik olamaz. Scotus niceliği birleştiren tek bir özellik olduğunu savunur. Bu da bölünebilirlik, yani aynı parçalara bölünebilirlik (*homoeomerous divisibility*). Ona göre söz konusu bölünebilirlik ölçüden daha önemlidir, çünkü tüm nicelikler parçalarının birleşik veya ayrık olmasıyla tanımlanır, ancak yalnızca ayrık nicelikler hemen ölçü olarak kullanılabilecek bir birime sahiptir. Nicelikler tam olarak daha fazla ve daha azı

²³ Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, s.28.

²⁴ Cross, *Great, Medieval Thinkers Duns Scotus*, s,67.

kabul eder çünkü karşılaştırmaya izin veren farklı parçalara sahiptirler. Dolayısıyla, Scotus'a göre nicelik tek bir birleşik kategoridir.²⁵

Scotus sürekli varlığın sonsuz bölünebilirliğini mantıkta tartışma konusu kılar. Scotus'a göre niceliklerin bölünmez unsurlardan (atomlardan) oluşmadığını iddia eder. Ona göre niceliklerin bölünemezleri içerebileceğine izin verir: örneğin bir doğru parçası sınır noktaları olarak iki bölünemezi içerir. Ayrıca potansiyel olarak sonsuz bölünebilirlik sürekli bir niceliğin potansiyel olarak sonsuz olduğunu göstermektedir. Yani Scotus'a göre sürekli bir nicelikte potansiyel olarak mevcutturlar.²⁶

Nitelik (Quality): Scotus'a göre nitelik kategorisi “gibi” ve “gibi olmayan” iki ögeden oluşur. Ona göre nicelik için ortaya çıkan aynı soru nitelik için de ortaya çıkmaktadır, yani kategoriyi birleştiren bir şey olup olmadığı sorusudur. Nitelikler: (1) alışkanlıklar, eğilimler ve dolayısıyla genel olarak zihinsel olaylar; (2) doğal kapasiteler ve yetersizlikler; (3) acılık ve renk gibi nitelikler ve duygulanımlar ve (4) şeylerin şekilleri ve figürleri hakkındadır.

Scotus niteliklerin sürekli bir varyasyon aralığı gibi olduğunu söyler. Kendimize belirli bir noktayı temel alırsak niteliğin verilen aralıkta yoğunlaştığı veya azaldığını fark edebiliriz. Misal bir bilgisayarın parlaklığı gibi, renk tonu veya bir arzunun yoğunluğu veya sıcaklık derecesi gibi. Scotus niteliklerin derecelerinin parçaların varlığına göre değiştiğini savunur. Yani, daha fazlasının doğru açıklaması belirli bir niteliksel yoğunluğun varlığı ya da azlığı yoluyla gerçekleşir. Bu nitelikte homojen parçaların bulunmamasıdır. Misal ışık “mum gücü” ile ölçülür (bir ışık kaynağının saçtığı ışık miktarı) daha parlak bir ışık elde etmek için yanan bir mum daha ekleyin, bu da genel ışığın yeni bir parçası haline gelir. Dahası, bu aynı tür parça: her parça (yanan mum) tam olarak aynı şeyi ekler bütüne (ışığa) etki eder, ancak yoğun nitelikte bir değişikliğe neden olur. Hatta Scotus, teorisinin daha inatçı nitelikler üzerinde

²⁵ Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, s.30.

²⁶ Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, s.31.

bile işe yarayacağını savunur. Örneğin, renk tonlarındaki farklılıklar açıkça rengin aynı parçalarından daha fazlasının birleştirilmesinin ürünü değildir; daha koyu mavi daha fazla mavi parça (her biri eşit miktarda) eklenerek yapılmış gibi görünmez. Scotus'a göre; bu tür parçaları uzamsal olarak düşünmek bizi sadece yanıltır.²⁷

İlişki (Relation): Scotus varlıkları mutlak ve mutlak olmayan olarak ikiye ayırır, burada ikincisi “bir şeyin başka bir şeye göre durumunu ifade eder.” Bu ayrım, başka bir şeye bir tür referans içeren öğeleri içermeyenlerden ayırmaya hizmet eder. Ona göre mutlak varlığın kategorileri ilk üçüdür: Töz, Nicelik ve Nitelik. Geriye kalan yedi kategori ilişki kategorisi mutlak değildir, çünkü her birine ait bir öğenin varlığı şu koşullara bağlıdır ne kendisi ne de öznesi olan bir şey. Ancak bu ayrım ilişki kategorisine özgü olanı yakalayamaz; olsa olsa mutlak olmayan kategorilerin birleştirilebileceğini düşündürür. Böylece Scotus mutlak olmayan kategoriler arasında başka bir ayrım yapmaya yönlendirilir: her biri kendi tarzında bir ilişki içerir, ancak ilişkiler içsel veya dışsal olarak avantajlı olabilir. Bu ayrımın anlamı şudur: ilişki kategorisi, daha önce bahsedilen “başka bir şeye referans” (yani ilişki) tarafından tamamen tanımlanan tek kategoridir.²⁸

“Eylem” kategorisi, doğası gereği ısıtılan bir şeyle ilişki içeren ısıtma gibi öğeleri içerir. Ancak ısıtmanın var olabilmesi için ısıtmak için aktif güce sahip bir şeyin olması ya da ısıtılmak için pasif güce sahip bir şeyin olması yeterli değildir; ayrıca aktif gücü gerçekleştiren harici bir faktör de olmalıdır. Etkin gücü gerçekleştiren şey, ısıtma eylemiyle dışsal olarak ilişkilidir; herhangi bir ısıtmanın olmasının koşuludur - benzer şekilde **“Tutku”** kategorisi için de geçerlidir. Geri kalan kategoriler başka dış koşullar gerektirir. **“Yer”** kategorisi ise bir temeli bulunan şeyde olan farklı türde göreceli bir şey ve yerdeki son nokta; **“Zaman”** kategorisi ise diğerlerinin yerini alır ve onlar tarafından değiştirilir. Aynı türden öğeler

²⁷ Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, s.31-32.

²⁸ Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, s.33-34.

art arda gelir; “**Konum**” göreceli bir şeydir ve bir maddenin bütününde veya parçalarında bulunur; “**Durum**” bir etrafında veya içinde bulunan bir bedene içkin olan göreceli şey başka bir şeydir. Bu nedenle, İlişki kategorisi benzersiz bir şekilde şu şekilde tanımlanabilir tüm ve sadece özünde avantajlı ilişkileri içeren kategori Scotus ilişkiler konusunda realisttir: bunlar bireysel öznelere karakterize eden arazlardır ve en azından bazı öznelere gerçekten farklıdır. Tüm ilişkiler, ne tür olursa olsun, ayırt edici bir özelliğe sahiptir.²⁹

Sonuç

Aristoteles'ten bu yana kategoriler bilimin konusu olmuş ve birçok filozof tarafında da tartışma konusu kılınmıştır. Felsefe ve mantık tarihi akışı içerisinde kategorilerin sınıflandırıcı kavramlar olduğu görüşü kabul görülmüştür. Genel anlamda bakacak olursak kategoriler mevzuu Aristoteles'in çalışmalarının doğru bir yorumlaması şeklinde üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Ortaçağ'da da bir Aristotelesçi yorumcusu olarak bilinen Duns Scotus da onun çalışmalarından yararlanmış ve kategoriler konusunda Aristoteles'in sıkı takipçisi olmuştur. Mantığı metafizikten bağımsız olarak görmeyen Scotus bu anlamda tam bir Aristoteles çizgisinde yer almıştır. Dünyayı incelemekten ziyade dünyayı anlamaya ve metafiziğin bir nesnesi olarak görülen dünyanın şekline odaklanmaya çalışmıştır. Ortaçağ'da metafizik birinci mantık ikinci dereceden bir bilgi olarak görülmesine karşın Scotus bu geleneği yıkmış ve mantığın metafizik ile iç içe bir bilim olduğunu göstermiştir. Teolojik ve metafizik çalışmalarıyla öne çıkan Scotus, mantık konularına getirmiş olduğu yorumlarla da dönemin önemli mantıkçıları arasındaki yerini almıştır. Özellikle onun mantık felsefesinin bir incelemesi olarak Aristoteles'in Kategorileri 'ikinci niyetler' olarak adlandırılan kavramlarla ilgili görüşleri önem taşımıştır. Birçok çağdaşı gibi Scotus da kategorileri en yüksek cinslerin mantıksal incelemesi adanmış bir çalışma olarak görmüştür.

²⁹ Edited by Thomas Williams, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, s.34-35.

Kaynaklar

- Altunya, Hülya, Yeşil Mustafa, *Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri*, Beytulhikme An International Journal of Philosophy, Volume 6, Issue 2, December, 2016, Research Article.
- Alper, Ömer Mahir, *İbn-i Sina*, İsam Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Aristoteles, *Kategoriyalar*, çev. H. R. Atademir, İstanbul, 1995.
- Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1985.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Cross, Richard, *Great Medieval Thinkers Duns Scotus*, New York Oxford University Press, 1999.
- Çapak, İbrahim, *Klasik Mantıkta Kategoriler Teorisi*, Felsefe Dünyası, 2004/2, Sayı 40.
- Çotuksöken, Betül, Babür, Saffet, *Ortaçağda Felsefe*, Bilgesu Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- Dürüşken, Çiğdem, "Stoa Mantığı", Felsefe Arkivi, Sayı 28, İstanbul, 1991.
- Farabi, Kitabu'l Makulat, tah. Refik Acem, Beyrut, 1986.
- Göksel, Nil, *Heidegger Düşüncesinde Duns Scotus Mirası*, İnternet erişim. 05.04.2023.
- Gündoğan, Ali Osman, *Felsefeye Giriş*, Dem Yayınevi, 2010.
- Hartmann, Nicolai, *Ontolojinin Işığında Bilgi*, çev. Harun Tepe, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1998.
- İbn-i Sina, *el- Necat*, çev. Kübra Şenel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Kahveci, Kutsi, *Kategoriler, Yüklemeler, Tanımlar Oluşturma, Klasik Mantık içinde*, ed. Hüseyin Subhi Erdem, Lisans yayıncılık, İstanbul, 1. baskı, 2016.
- Kömürcü, Kamil, "Şihâbüddin Sühreverdî'nin Kategoriler Konusuna Yaklaşımı", Mantık Araştırmaları Dergisi 1 (2019): 104-117.
- Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Divan Kitap, İstanbul, 18. Baskı.
- Pini, Georgio, *Categories and Logic in Duns Scotus An Interpretation of Aris-*

total's Categories in the Late Thirteenth Century, Leiden ; Boston ; Köln :Brill, 2002.

Ülken, Hilmi Ziya, *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1972.

Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi, Kapı Yayınları*, 2021.

Williams, Thomas, *The Cambridge Companion to Duns Scotus*, Cambridge University Press, 2003.